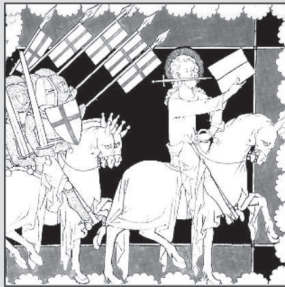
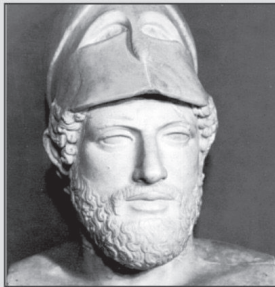
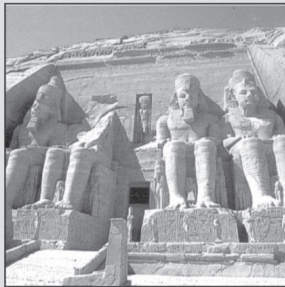

KLIÓ 2017/2

TÖRTÉNELMI SZEMLÉZŐ FOLYÓIRAT

A tartalomról:

Reformáció Lengyelországban
– siker vagy kudarc?
A szervezett bűnözés mint
államalkotó tényező
Élet az NDK-ban,
a fal árnyékában

A történettudomány külföldi eredményei magyarul

KLIO. Történelmi szemlélő folyóirat

Szerkesztőbizottság: Orosz István akadémikus, professor emeritus DE, *elnök*;

Bárány Attila akadémiai doktor, egyetemi tanár, DE, *főszerkesztő*;
dr. Fodor Mihályné ny. főiskolai adjunktus, NYF, DE; Kozári Monika PhD
MTA Doktori Tanács; Madarász Imre CSc habil. egyetemi docens, DE és
Reszler Gábor PhD főiskolai tanár, NYE, *szerkesztők*.

Műszaki szerkesztő: Erdélyi Tamás.

A borító Borsi Csaba munkája.

Nyomtatták a Kapitális Nyomdában, Debrecenben.

A szerkesztőség címe: dr. Fodor Mihályné,
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet
4010 Debrecen, Egyetem tér 1. Telefon: 52-512 900/23 096

Kiadja a KLIÓ Alapítvány.

Kuratórium: Solymosi László akadémikus, professor emeritus, DE, *elnök*;

Barta Róbert habil. egyetemi docens, DE; Bitskey István akadémikus,
professor emeritus, DE; Györkös Attila habil. egyetemi adjunktus, DE és
Pete László habil. egyetemi docens, DE.

Megjelent

a Magyar Tudományos Akadémia,
a Nemzeti Kulturális Alap,
a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézete,
valamint a Nyíregyházi Egyetem támogatásával.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archiválja:

<http://real-j.mtak.hu/2048/>

A KLIÓ az interneten is olvasható: <http://www.c3.hu/~klio>

e-mail címek: fodor.mihalyne@arts.unideb.hu

erdelyi37tamas@gmail.com

A folyóirat megjelenik minden negyedév közepső hónapjában. Előfizethető a KLIÓ Alapítványnál (4033 Debrecen, Herpay Gábor u. 50. Adószám: 18792234-1-09). Előfizetési díj egy évre 800 Ft + postaköltség.

ISSN 1216–2965

TARTALOM

Ókor – középkor – kora újkor

- Viorica Rusu-Bolindet: Terra sigillata-ellátás és -fogyasztás a Severus-dinasztia idején Daciában (*Hantos Zoltán*) 3
- Gábor Farkas Kiss (szerk.): Az emlékezés művészete a késő középkori Közép-Európában (Csehország, Magyarország és Lengyelország) (*Papp Sára Írisz*) 6
- Jacek Wijaczka: Reformáció a XVI. századi Lengyelországban – sikertörténet vagy kudarc? (*Hendrik Dávid*) 12
- Almási Gábor – Szymon Breziński – Horn Ildikó etc. (szerk.): Megosztott Magyarország Európában – cserekapcsolatok, hálózatok és képviseletek 1541–1699 (*Veres Tünde*) 19
- Guy Rowlands: A pénz nem ismer zászlót – avagy hogyan lássunk el egy hadigépezetet (*Kiss Márton*) 25
- Molnár Zsolt: Ottomán kultúra Észak-Nyugat Erdélyben – kerámia és fémművesség (*Mizsur Anitta Kinga*) 29

Újkor

- Andrea Sommer-Mathis – Daniela Franke – Rudi Risatti (szerk.): Barokk látványosság! A színházak győzelme (*Czibula Katalin*) 33
- Francesco Benigno: A szervezett bűnözés mint államalkotó tényező (*Pete László*) 36
- Giuseppe Scaraffia: Mata Hari végnapjai (*Madarász Imre*) 42
- Eva Anne Frantz: Erőszak és együttélés. Muszlimok és keresztények mindennapjai Koszovóban (1870–1913) (*Demeter Gábor*) 45

Keglovich Rita: Magyar és olasz hadifoglyok cseréje az I. világháború alatt és azt követően (<i>Takács Bálint</i>)	52
Nicholas Evan Sarantakes: A hidegháborús konfliktusok új hadszíntere: az olimpiai játékok (<i>Debreczeni Márk</i>)	56
Hester Vaizey: Az NDK-ban született – élet a fal árnyékában (<i>Fodor Mihályné</i>)	63
Joseph S. Nye, Jr.: Mitől jó egy amerikai elnök? (<i>Peterecz Zoltán</i>)	71

Historiográfia

Marcel Dunan, Roger Dufraisse, Ellis Geoffrey és mások írásai alapján: Napóleon kontinentális rendszerének historiográfiája, különös tekintettel a francia birodalom északi régióira és a Rajna parvidékére (<i>Gégény Levente</i>)	75
Beate Althammer – Lutz Raphael – Tamara Stazie-Wendt (szerk.): Történetek a modern kori Európa marginális csoportjainak köréből (<i>Magyarosi Ádám</i>)	82
Michelle Craig McDonald: Az atlanti történetírás mai helyzete (<i>Lévai Csaba</i>)	89

Magyar és olasz hadifoglyok cseréje az első világháború alatt és azt követően

Napjainkban, a Nagy Háború százéves évfordulójának aktualitása nyomán előtérbe kerülnek a „nagy világgégés” történetének bizonyos feldolgozatlan kérdései. Ilyen kérdés többek között az, hogy milyen körülmények között éltek a magyar hadifoglyok az olaszországi fogságban. Eddig ugyanis kevés kutató vállalkozott a tábori körülmények bemutatására. A két világháború közötti időszakban, *Pilch Jenő* és társai szerkesztésében megjelent kétkötetes *Hadifogoly magyarok történetében* két fejezetet szenteltek az olasz fogság általános jellegű bemutatására. Jelenleg a Szamár-szigeti táborok történetét folyamatosan dolgozza fel *Margittai Gábor* és *Major Anita*, a szicíliai táborokkal pedig *Keglovich Rita* foglalkozott több tanulmányában. Az olasz történészek pedig nem kifejezetten a magyar hadifoglyok történetét vizsgálták az olaszországi hadifogság kérdésén belül: *Luca Gorgolini* szintén a Szamár-szigeti fogolytáborokról írta *I dannati dell’Asinara* című monográfiáját; *Alessandro Tortato: La prigionia di guerra in Italia 1915–1919* című kötete pedig az osztrák–magyar hadifoglyokon túl a német hadifoglyok olasz fogsági életét is bemutatja öt kérdés mentén (a hadifogság jogi szabályozása, tábori életkörülmények, a foglyok munkavégzése, a Monarchia megszűnéséhez való viszonyuk, hazatérésük).

Keglovich Rita 2016-ban, az Olaszországi Hungarológiai Szemle, azaz a *Rivista di Studi Ungheresi* új sorozatának 15. számában megjelent olasz nyelvű tanulmányában a Magyarország és Olaszország közötti hadifogolycsere körülményeit mutatja be. A szerző a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szerzett diplomát történelem és olasz szakokon, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandusza lett. Már korábbi munkáiban is foglalkozott az olaszországi hadifogsággal: 2005-ben a *Verbum* folyóiratban publikálta a szicíliai fogságról szóló cikkét (*Prigionieri di guerra ungheresi in Sicilia dopo la prima guerra mondiale*), 2007-ben pedig az Apáczai-napok tanulmánykötetében jelent meg a *Magyar hadifoglyok hétköznapi élete az olasz hadifogolytáborokban az első világháború alatt* című tanulmánya.

Tanulmánya elején, egy rövid bevezetőben felhívja a figyelmet arra, hogy bár a háborúban résztvevő országok 1907-ben aláírták a hadifoglyokkal való bánásmódot nemzetközi szinten szabályozó Hágai Egyezményeket, ezek nem bizonyultak megfelelőnek a Nagy Háborúban, mivel nincs bennük szó a foglyok cseréjéről és nem akkora hadifogolytömeg kezelésére tervezték, mint amekkora aztán a világháborúban keletkezett. Ennek a következménye az, teszi hozzá a szerző, hogy a fogolycserét az egyes országok közötti két-, illetve háromoldalú megegyezések szabályozták.

Az első fejezetben Keglovich a hadifoglyok számának alakulását részletezi. A háború után végzett számítások szerint az olasz fogságba esett osztrák-magyar katonák száma 570 és 590 ezer között volt, mindkét oldal szerint. Ám ezek a számítások túlbecsülték a foglyok számát, mely a későbbi kutatások szerint kevesebb volt: *Alessandro Tortato* szerint 477 ezer, *Barna János*, egykori hadifogoly szerint, aki a *Hadifogoly magyarok történetében* a félszigeti olasz táborokról szóló fejezetet írta, kb. 440 ezer. 1916 januárjáig 28 ezren kerültek olasz hadifogságba, már ez a szám is meglepte és nem várt helyzet elé állította az olasz vezérkart. Bár ezek zöme (mintegy 24 ezer fő) a szerb fronton esett fogságba, az antanthatalmak úgy döntöttek, hogy olaszországi fogolytáborokban helyezik el őket (ők kerültek aztán Albánián keresztül, majd tengeri úton Szardínia mellé, a Szamár-szigetre). 1917 januárjában már szűk 80 ezer foglyról kellett gondoskodnia Olaszországnak, s ez a szám másfél év alatt már 172 ezerre duzzadt. 1918 őszén, a nagyobb véráldozattal is járó csatákban (Vittorio venetói csata, piavei áttörés) 300 ezer osztrák-magyar katona esett olasz fogságba. Keglovich olasz levéltári statisztikákra, valamint olasz történészek munkáira hivatkozva állította össze ezt a „számadást”, melyet azzal zár, hogy nem talált arra vonatkozó adatot, hány magyar nemzetiségű katona esett fogságba. A *Hadifogoly magyarok történetében* is felhívták már a figyelmet arra, hogy az olasz hatóságok a Monarchia összes katonáját *austriaconak* nevezték írásban.

A tanulmány következő részében a háború alatti fogolycseréről olvashatunk. Ebben Keglovich leírja, hogy a háború második évében a hadifoglyok romló állapota kikényszerítette a kétoldalú tárgyalásokat a fogolycseréről, melyek során a vatikáni és a spanyol nagykövetség vállalt közvetítő szerepet. Hosszú tárgyalások után, 1916 novemberében született meg a megegyezés, mely az igen súlyos beteg katonák cseréjét szabályozta. Részletesen leírták, mik számítottak súlyos betegségeknek („grand blesses”): TBC, malária, vese- és keringési betegségek, gázmérgezés, hisztéria, epilepszia, idegrendszeri megbetegedések, tumorok, vakság, valamely végtag elvesztése. Erre azért volt szükség, mert mindkét fél – bár szeretett volna segíteni a szenvedő embereken – tartott attól, hogy ha a katonák hazakerülnek és meggyógyulnak, újra

bevetik őket a fronton. Következésképpen, a hazaküldött katonák száma viszonylag alacsony volt, mivel a kifejezetten harcképtelen katonákat engedték csak haza. A tábori orvosok állították össze a hazaküldendő foglyok listáját, amely alapján egy központi bizottság rendelte el a hazaszállítást. Havonta indult egy-egy csoport Monzába (először 1916 decemberében) – 1918-tól emellett Comóba is –, ahol a genfi vöröskereszt munkatársai fogadták a beteg foglyokat, valamint Luganóba, ahol a Monarchia hatóságai várták őket. Az 1917-es évben 202 tisztet és 2042 legénységi katonát szállítottak haza. Csak 1918 áprilisában már több mint 26 ezer fogoly tért haza Magyarországra. A tuberkulózisban szenvedőket külön szállították.

A tanulmány következő részében a háború utáni hazaszállításról ír Keglovich, melyet három további alegységre tagol. Először a foglyok hazatérésének politikai hátterét mutatja be. Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása és az azt követő magyar belpolitikai instabilitás, valamint a szén- és pénzszűke megnehezítette a hadifoglyok hazaszállítását. A Károlyi-kormány elrendelte az előkészületeket a fogságot megírt katonák fogadására. Arra kérte az olasz hadügyminisztériumot, hogy indítsák útnak a hadifoglyokat humanitárius okokból és mert szükség volt munkaerőre a mezőgazdaságban. 1919 első felében bő, az év második felében szűk 11 ezer hadifogoly térhetett haza. A hazatérés 5 napot vett igénybe. A vonatok Villachban vagy Innsbruckban tartottak egy megállót, ahol a Monarchia utódállamainak képviselői és a Vöröskereszt dolgozói fogadták a katonákat. Minden költséget, ami a magyar hadifoglyok hazaszállítással volt kapcsolatos, a magyar államnak kellett kifizetnie. 1919 szeptemberétől azonban az igen nagyfokú szénhiány miatt az említett két városból naponta már csak 2–2 vonat indulhatott Magyarországra. A hazatérést az is nehezítette, hogy még nem történt meg az új országhatárok kijelölése. Ausztria ezen kívül attól is félt, hogy a hazatérő katonák forradalmat robbantanak ki, ezért egy olasz vezérkari forrás szerint kifejezetten kérték a hadifoglyok visszatartását. Az olasz kormány is lassította a folyamatot, mert ők azt szerették volna, ha előbb megkötik az érintett országok a békeszerződéseket és majd azok rendelkeznek a foglyok hazaszállításának körülményeiről – ezen álláspontjukat 1919 szeptemberében változtatták meg. A szerző rámutat, hogy a cseh-szlovák, a román és a lengyel állam hadifogly-haszállításra vonatkozó kérelmeit Olaszország politikai okokból előbbre vette az osztrákokénál és a magyarokénál. 1919 júniusában még szűk 80 ezer magyar hadifogoly várta a hazatérést. Keglovich egy komáromi tüzérhadnagy (D. F.) naplójából idéz, melyet Szénássy Zoltán közölt a *Honismeret*-ben. A napló sokat árul el a foglyok hazatéréséről; az idézett részből megtudhatjuk, hogy az olaszok cseh orvosokra és katonákra bízta a magyarok hazatérésének megszervezését, akiknek – saját elmondásuk szerint – nem állt

érdekükben a magyarok hazatérése. A magyar kormány 1922. december végén jelentette ki, hogy véget ért a magyar hadifoglyok állami költségen történő hazaszállítása.

A második alegységben a szerző két bekezdést szentel azoknak a hadifoglyoknak, akik nem kívántak hazatérni. Ezek a foglyok beilleszkedtek az olasz polgári életbe, és ha eleget tettek a követelményeknek (lakhely birtoklása, nyilatkozat arról, hogy meg tud élni a maga munkájából és esz-közeiből, „otthonról” lekért erkölcsi bizonyítvány bemutatása), akkor maradhattak. A pontos számuk azonban nem ismert.

Az utolsó alegységben pedig azokról a magyar foglyokról ír, akik számára a hazatérés már nem Magyarországra történt: *Europa ridisegnata – i prigionieri di guerra ungheresi oltre la vecchia frontiera*. Az egykori hadifoglyok körében valójában azok voltak többségben, akik aztán határon túl rekedtek. Ők új útlevelet kaptak, és nem ritkán még indulás előtt hangot adtak elégedetlenségüknek. A szerző az avezzanói táborban történt „rendbontást” hozza fel példának, amelynek során 4 ember (1 román őr és 3 hadifogoly) életét vesztette és százánál is többen megsérültek. Az olasz hadügyminisztérium az Erdélybe hazatérő egykori foglyok „megnyugtatóására” a békedelegáción keresztül kijárta, hogy az őket szállító vonatok megállót tartsanak Magyarországon.

Tanulmányát a szerző két rövid egységgel zárja. Az utószóban (*Epilogo*) a foglyok hazaszállításának végéről ír. 1920 júniusában indultak haza az utolsó magyar hadifoglyok. Voltak azonban olyanok is, akiket nem engedtek haza, mert még folyamatban volt a büntetésük, amit egy korábban elkövetett bűncselekményekért szabtak ki rájuk az olasz hatóságok. A Stefani hírügynökség több cikket is közölt szicíliai bányamunkára ítélt osztrák-magyar hadifoglyokról, de az olasz kormány tagadta, hogy dolgoztatta volna ott a foglyokat. Ugyanígy tagadta a bécsi lapok állítását is, mely szerint 1921 elején még voltak magyar hadifoglyok Itáliában.

A következtetések (*Conclusioni*) fejezetben a tanulmány eredményeinek rövid összefoglalóját olvashatjuk, melyben a szerző a fogolycsere megszerzésének és lebonyolításának nehézségeire helyezi a hangsúlyt.

Keglovich Rita tanulmánya hozzájárul az első világháború egy részletének megismeréséhez, és nagy segítségére van a témával foglalkozó kutatóknak. A tanulmány végén egy szűk féloldalas magyar nyelvű absztraktot is közzétettek.

Keglovich Rita: *Lo scambio dei prigionieri tra Italia e Ungheria durante e dopo la prima guerra mondiale*. In: *Rivista di Studi Ungheresi Nuova Serie*, 15. évf. (2016), 88–100.